

אֵלֶיךָ נְשׁוּבָה

(איכה ה, כא)

”הֲשִׁיבֵנו ה' אֵלֶיךָ וְנִשְׁוֹבָה חַדְשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם”.

קשר והזדהות

בכיתו של דור המרגלים בלילה ההוא פתחה שורשרת של פורעניות שהתרגשו ובאו על עם ישראל לדורותיו, באותם ימים בלוח השנה. יום תשעה באב הפך בתודעה היהודית לסמל של כאב ויגון המקיף את כל חלקי האומה הישראלית על כל גווניה. אולם, ה' אלוקי ישראל לא נטש את עמו ולא עזב את נחלתו, וכאב את כאבו בכל תפוצות גלויותיו. הביטוי הראשוני לעומק הקשר בין בורא עולם לבין עמו ישראל, הופיע בחזיון הסנה למשה רבנו:

”...רָאָה רָאִיתִי אֶת עֲנֵי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם, וְאֵת צַעֲקוֹתָם שְׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו פִּי יַדְעֵתִי אֶת מִכְּאֲבָיו”.

(שמות ג, ז)

ידיעת הכאב פירושה, הרגשתו לעומק. ממשיך ישעיהו הנביא ומעצים גילוי זה:

(ישעיה סג, ט)

”בְּכֹל צָרְתֶם לֹא צָר...”.

צרתם של ישראל היא צרתו של הקב"ה הבוכה במסתרים על עננות עמו.

חתם וסיכם סוד זה רבי שמעון בן יוחאי:

”תניא. רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב”ה, שבכל מקום שגלו – שכינה עמהן... ואף כשהן עתידין ליגאל – שכינה עמהן”.

(מגילה כט.)

את פֶּשְׁרוֹ שֶׁל סוּד זֶה חֲשַׁף שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא:

”כִּי לֹא יִטַּשׁ ה' אֶת עַמּוֹ בְּעַבּוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל, כִּי הוֹאִיל ה' לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לֹא לְעַם”.

(שמואל-א יב, כב)

אל תירא עבדי יעקב

”אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ”.

(דברים ל, ד)

פסוק זה מלמדנו, שכל עוד יהודי אחד סובל בקצה תבל, הקב”ה לא נח ולא שקט עד שיגאלנו. זה מביא אותנו לפיענוח אחד מקטעי התלמוד, התמוה מאד בהיבט פשוטני ומופלא בעומקו בהיבט העיוני:

”רב נחמן ורבי יצחק הוו יתבי בסעודתא (הסבו לסעודה).

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: לימא מר מילתא (יאמר אדוני דבר תורה).

אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן: אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה”.

(תענית ה:)

רבי יצחק ידע שהוא עומד לומר חידוש מפתיע מאד שיתמיה מאוד את רב נחמן ולכן חשש לשלומו.

ממשיכה הגמרא ומספרת:

”בתר דסעוד (אחר שסעדו) אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: 'יעקב אבינו לא מת'.

אמר ליה: וכי בכדי (האם לחינם) ספדו ספדנייא (ספדו הסופדים) וחנטו חנטייא

(וחנטו החונטיים) וקברו קברייא (וקברו הקוברים)!!

אמר ליה: מקרא אני דורש, שנאמר: 'ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל

תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שביים' (ירמיה ל, י).

(תענית ה:)

מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים”.

תמיהתו של רב נחמן היא מוצקה. פסוקים מפורשים מתארים את טקס קבורתו של יעקב אבינו, שהייתה מלווה בַּחֵיל כבד שעלה ממצרים ובהספדים כבדים. מעל לכל, החניטה שביצעו הרופאים בגופו של יעקב אבינו, שהיא פעולה הכרוכה בהוצאת האיברים הפנימיים ומילוי תוכן הגוף במיני מרקחת חריפים. איך אחרי כלל זה מכריז רבי יוחנן: "יעקב אבינו לא מת"?!"

מה משיב לו רבי יצחק: "מקרא אני דורש" וכי דרשת הפסוק יכולה לשנות מציאות? רש"י מסכם את אשר אירע במשפט אחד:

"נדמה להם שמת, אבל חי היה".

פירושו של רש"י אינו מובן.

זה מביא אותנו לתובנה שונה.

רבי יוחנן איננו מתכוון להתווכח עם המציאות, אלא הוא מבקש לדרוש פסוק. כלומר, ברור שבמציאות – יעקב אבינו מת, אולם מול רבי יוחנן עמד פסוק שהוא ראה צורך לדורשו.

יעקב אבינו פחד לרדת למצרים מתוקף מודעותו לגזירת ברית בין הבתרים לאברהם:

"...יָדַע יַדְעָ כִּי גַר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה".
(בראשית טו, יג)

ולא זו בלבד, אלא גלות מצרים היא שורש כל הגלויות כולם על כל מוראותיהן ותהומות פורענויותיהן עד עצם היום הזה.

ה' מרגיע אותו ומבטיח לו:

"...אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִם כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם. אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֵה".
(בראשית מו, ג-ד)

כלומר, אני אתך לאורך כל הדרך, לא אטוש אותך ולא אעזבך.

מן המקום הזה בא ירמיהו הנביא ומפליג בחזונו:

"וְאֵתָה אֵל תִּירָא עַבְדֵי יַעֲקֹב וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשֵׁעַךָ מִרְחֹק וְאֵת זְרַעְךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיִים...".
(ירמיהו מו, כז)

רבי יוחנן מעמיק בפסוק הזה ורואה בו את המשך התחייבותו של הקב"ה ליעקב אבינו עד סוף כל הגלויות. הקב"ה מבטיח ליעקב: כל עוד אחד מזרעך נמצא בשבי הגלות, אני עומד בהתחייבותי להושיע אותך, גם אם זה יתרחש בעוד אלפי שנים ובתקופה רחוקה מאוד ("מוֹשֶׁעֶךָ מִרְחוֹק").

הביטוי "יעקב אבינו לא מת" משמעותו – ההתחייבות האלוקית ליעקב "אֵל תִּירָא" לא פגה ולא דהתה אלא חיה וקיימת לעולמים, כאילו יעקב אבינו עומד ותובע מאת ה' את מילויה.

כאן אנו מגיעים לפיענוח המשך הגמרא שהוא מוזר ביותר:

"אמר רבי יצחק: כל האומר רחב! רחב! (זו שהייתה בימי יהושע בן נון) מיד נקרי (רואה קרי מחמת התאוה).

אמר ליה רב נחמן: אנא אמינא ולא איכפת לי (הנה אני אמרתי ולא הושפעת במאום).

אמר ליה: כי קאמינא בידועה ובמכירה (כוונתי למי שידוע אותה ומכיר אותה)".

כוונת רבי יצחק באמירה משונה זו היא לומר, בוא וראה מה בין העולם הרוחני העמוק של יעקב אבינו ובין העולם הגשמי הזול של רחב שהייתה ידועה אצל הכנענים.

העולם הרוחני קיים לנצח נצחים, בעוד עינוגי העולם הגשמי חולפים במהירות רבה כל כך, רק תקופה אחת אחרי מי שידועה ומכירה (את רחב), שאז הכל נגוז ונעלם.

■ היכל ה'

בעקבות כל התובנות האלה עולה שאלה קשה. אם כל כך עמוק הוא הקשר בין ה' ובין ישראל, איך זה ייתכן שבית המקדש – מקום השראת השכינה נחרב, ואיך נעלמו הנביאים שהיו צינור הקשר בין הקב"ה ובין עמו ישראל? התשובה לשאלה הזו מופיעה בספר ירמיהו בנבואת תוכחה עזה:

"אֵל תִּבְטְחוּ לְכֶם אֵל דְּבַרֵי הַשָּׁקֶר לְאמֹר: הֵיכַל ה', הֵיכַל ה', הֵיכַל ה' הִמָּה... הַגָּב, רִצְחַ, וְנֶאֱפָ וְהַשְׁבִּיעַ לְשָׁקֶר... וּבְאַתֶּם וְעַמְדַתְּם לְפָנַי בְּבַיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו וְאַמַּרְתֶּם: נַצְלֵנוּ, לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה?".

(ירמיהו ז, ד; ט-י)

כלומר, בית המקדש הפך לתעודת ביטוח שבחסותה ניתן לעשות תועבות קשות, מתוך הבנה מוטעית שלעולם הקב"ה לא יחריב את מקדשו, מקום השכנת שמו. הנביא ממשיך בתוכחתו:

"המַעֲרַת פְּרָצִים הָיָה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם, גַּם אֲנֹכִי הֵנָּה רְאִיתִי נְאֻם ה'".

(שם, פסוק יא)

התנהגותם המעוותת של בני ישראל הפכה את בית המקדש לגורם להתרסקות הרוחנית.

ומה תהיה התוצאה?

"וְעָשִׂיתִי לַבַּיִת אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו אֲשֶׁר אַתֶּם בְּטָחִים בּוֹ... כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשִׁלּוֹ".

(שם, פסוק יד)

בית המקדש יועד כסולם לעליה רוחנית ולא חלילה מכשיר המוביל לעוונות וחטאים. ההישענות על בית המקדש גורמת לאי לקיחת אחריות אישית, וגרוע מכך – להמשיך בחיי הפקרות והוללות והתרחקות מסוכנת מדרך ה'.

חורבנות בתי המקדש יחזירו את העם על דורותיו הבאים להבנה שהכל תלוי בעם ובמעשיו. במילים אחרות, החורבן הוא לטובת עתיד העם. כאשר עם ישראל יבין שעליו לקחת אחריות, ויתקן את מעשיו – ישוב ה' ויבנה את מקדשו.

כך נוכל להבין את דברי חז"ל:

"דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו".

(ירושלמי יומא א, א)

כלומר, אם עדיין לא נבנה בית המקדש, אות הוא שעדיין רוב העם לא לוקח על עצמו אחריות, וקיים חשש שאם הוא ייבנה שוב, יסמכו עליו ולא יתקנו את מעשיהם.

תפילת הנביא

"וְאַתָּה אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעֵד הָעָם הַזֶּה וְאֵל תִּשָּׂא בְעֵדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאֵל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינְנִי שֹׁמֵעַ אֹתְךָ".

(ירמיהו ז, טז)

ההוראה לא להתפלל נשמעת תמוהה. מדוע נאסר על הנביא להתפלל בעד העם? האם אין זה מתפקידו?

התשובה נעוצה בתובנות שהגענו אליהן לעיל. לא תפילת הנביא היא הדחוויה, אלא התוצאה שהיא מייצרת, שהיא העובדה שהעם סומך על תפילתו ובגלל זה אינו חוזר בתשובה.

עבור העם, הנביא ממלא תפקיד דומה לבית המקדש. אם הנביא יודיע שנאסר עליו להתפלל, יש סיכוי שהעם יתעורר ויקח אחריות על מעשיו. הקב"ה ממשיך ומבהיר את דבריו לירמיהו:

"הַאֵינְךָ רֹאֶה מָה הֵמָּה עֹשִׂים בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם?
הַבָּנִים מְלַקְטִים עֵצִים וְהָאֲבוֹת מְבַעְרִים אֶת הָאֵשׁ... לַעֲשׂוֹת פְּנִינִים לְמַלְכֶת
הַשָּׁמַיִם... לְמַעַן הַכְּעִסְנִי!"
(שם, פסוקים יז-יח)

כלומר, בעוד אתה מתפלל - הם ממשיכים בתועבותיהם כי הם סומכים על תפילתך.

תובנה זו היא גם השורש לדברי המשנה:

"האומר... אחטא ויום הכיפורים מכפר - אין יום הכיפורים מכפר". (יומא פה:)

גם כאן, כאשר יום הכיפורים משמש מכשיר הגורם לחטא, הוא מפסיק לפעול את פעולתו ואיננו מכפר לטובת האדם, כדי שיקבל החלטה על שינוי דרכו ולא יסמוך על יום הכיפורים.

■ לקיחת אחריות

גישה זו מיוצגת היטב במעשה המובא בגמרא:

"הנהו בריוני דהוה בשיבבותיה דרבי זירא (אותם בריונים שהתגוררו בשכונתו של רבי זירא) דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו להו בתיובתא (שהיה מקרבם כדי שיוכל להחזירם בתשובה). והו קפדי רבנן (חכמי הדור הקפידו על כך). כי נח נפשיה דרבי זירא אמרי (כאשר נפטר רבי זירא, אמרו לעצמם): עד האידנא (עד כעת) הוה חריכא קטיין שקיה (החרוך קצר השוקיים) [כינוי לרבי זירא שנפגעו רגליו בשריפה] דהוה בעי עלן רחמי (שהיה מתפלל בעבורנו). השתא מאן בעי עלן רחמי? (כעת מי יתפלל עלינו?). הרהרו בלבייהו ועבדו תשובה (הרהרו בדעתם ועשו תשובה)". (סנהדרין לז:)

המעשה הזה מבטא בדיוק את כל המהלך שהצבענו עליו. רק כאשר נפטר רבי זירא, חדרה ההכרה לבריונים האלה שאין להם משענת ואין הדבר תלוי אלא בשינוי מעשיהם.

כאן ראוי להדגיש, שאין התוצאה הזאת מצדיקה בהכרח את שיטת החכמים החולקים על רבי זירא, מפני שעצם העובדה שהוא קירבם בחייו, היא זו שיצרה קשר ביניהם והיא זו שיצרה את החלל אחר הסתלקותו. לולא היו מרגישים בקרבתו ובנוכחותו של רבי זירא בחייו, לא היו חשים בחסרונו במותו. נסיים את הקטע הזה בעוד מעשה הנוגע לענייננו.

המדובר הוא באלעזר בן דורדיא שהיה שקוע עד צואר בעבירות חמורות של חוסר צניעות. יום אחד התפכח וגמלה בלבו ההחלטה לשוב בתשובה:

”...הלך וישב בין שני הרים וגבעות. אמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו... אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים. אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו... אמר: חמה ולבנה בקשו עלי רחמים. אמרו לו: עד שאנו...
אמר אין הדבר תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה, עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא.”
(עבודה זרה יז.)

אכן, צדק אלעזר בן דורדיא, שאין הדבר תלוי אלא בנו. דלתו של הקב”ה פתוחה וידו פשוטה לקבל את השבים אליו באמת, ורק בדרך זו יהיה תיקון אמיתי; ואז לא נצטרך עוד חורבנות ופורענויות, וה’ יחדש ימינו כקדם. כפי שמסיימת מגילת החורבן הלוא היא – מגילת איכה:

”הַשִּׁיבֵנו ה' אֱלֹהֵיךָ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יִמְיָנוּ כְּקֶדֶם.”
(איכה ה, כא)

